

Kennisblad Veldwerkplaats

Herstel rietkragen langs meren en strangen

Rietkragen langs meren en strangen herstellen en behouden is geen gemakkelijke opgave. Doelsoorten zoals de Grote karekiet en de Woudaap hebben een habitat van rietkragen van minimaal drie meter hoog en van stevig, dik riet dat in diep water groeit. Ook andere soorten watervogels en diverse soorten vissen maken graag gebruik van zulke goed ontwikkelde rietkragen. Maar die zijn er nauwelijks meer. Uit onderzoek blijkt dat deze rietvelden vooral verdwijnen door een gebrek aan peildynamiek, vraat van ganzen en lokaal een gebrek aan nutriënten.

Op deze Veldwerkplaats is de laatste stand van zaken besproken en bediscussieerd. Op de Loosdrechtse Plassen is gekeken naar maatregelen om het habitat van deze bijzondere soorten te behouden, zoals het uitrasteren van stukken rietkraag tegen vraat van ganzen.

Rode Lijst vraagt groene maatregelen

Nico Korporaal (Vogelbescherming)

Nico Korporaal

Rode en Oranje Lijst van bedreigde vogels

Het fenomeen Rode Lijst is tot stand gekomen na internationale afspraken over het behoud van wilde dieren en planten, zoals de Conventie van Bern in 1979. De Rode Lijst van vogels, samengesteld in opdracht van het ministerie van LNV, geeft weer welke soorten welke mate van bedreiging kennen. Op de Oranje Lijst staan vogelsoorten die achteruit gaan en mogelijk op de Rode Lijst komen, zodat ze in een vroeger en succesvoller stadium beschermd kunnen worden. De eerste Nederlandse Rode Lijst Vogels werd in 1985 vastgesteld en daarna herzien in 1994, 2004 en 2016. De kern van vogels beschermen is het veiligstellen van gezonde, levensvatbare populaties. Daarmee hangt samen de bescherming van leefgebieden of ecosystemen. Daarvoor is een goede kwaliteit van water, bodem en lucht essentieel. Ook natuurlijke dynamiek, duurzaam menselijk gebruik, juist beheer en voldoende leefruimte zijn belangrijk. Natura 2000 is hét nationale en internationale beleidsinstrument voor een dergelijke gebieds- en soortenbescherming. Sovon Vogelonderzoek Nederland houdt de vogelstand in de gaten en verzorgt publicaties hierover.

Op de huidige Rode Lijst van moerasvogels staan Woudaap, Kwak en Dwergmeeuw als Ernstig bedreigd en Pijlstaart, Zwarte stern en Grote karekiet als Bedreigd. Daarnaast zijn er ook verschillende kwetsbare en gevoelige soorten. Vogelbescherming Nederland heeft op basis van de Rode Lijst een actieplan opgesteld voor 11 bedreigde vogelsoorten, met aanbevelingen voor bescherming en beheer. Voor de Grote karekiet (< 100 broedparen) is dat bijvoorbeeld:

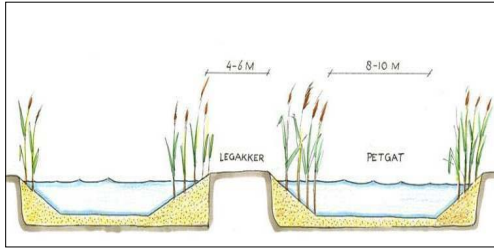
- overjarige waterrietkragen;
- goede waterkwaliteit (geen vervuiling en voldoende nutriënten);
- natuurlijke dynamiek in waterpeil (heeft sterk de voorkeur).

Bedreigingen voor het habitat van rietvogels zijn: verruiging door ophoping van organisch materiaal, lokaal gebrek aan nutriënten, een stabiel waterpeil, graasdruk (van ganzen op riet), successie (van rietmoeras naar moerasbos) en recreatie. Op een aantal plaatsen zijn al werkzaamheden uitgevoerd op basis van het actieplan, wat heeft geleid tot grote successen (bijvoorbeeld in de Nieuwkoopse Plassen en de Wieden & Weerribben).

Proefproject Legakkerherstel Loosdrechtse Plassen Dineke Mulderij (Provincie N-Holland)

Dineke Mulderij

Petgaten met legakker ertussen

Aan de noord- en westzijde van de Loosdrechtse Plassen ligt veel veenslib in het water, waardoor het er te ondiep is om te varen. Door opwervend slib neemt bovendien de troebelheid toe, waardoor het aantal waterplanten afneemt. Ook liggen er legakkers in het Loosdrechtse Plassengebied. De oevers daarvan kalven steeds verder af door begrazing van ganzen, waardoor wind en golven vrij spel krijgen. Hierdoor dreigt het waardevolle cultuurlandschap verloren te gaan. Lange tijd was er geen duidelijke probleemeigenaar en gebeurde er weinig. In 2018 zijn zes overheids- en twee private partijen een gezamenlijk proefproject begonnen met als doel om te onderzoeken of het veenslib bruikbaar zou zijn als bouwstof voor de aanleg en het herstel van legakkers met een natuurvriendelijke rietoever. Hiervoor zijn tot wel 3 meter hoge en 12-14 meter brede zinkstukken van bossen wilgentenen (wiepen) aan elkaar geknoopt tot een frame met een lengte van 250 meter. Tegen de buitenranden is afbreekbaar maisdoek aangebracht. In het frame is baggerslib uit de Loosdrechtse Plassen aangebracht. Aan de bovenkant is de bagger na indrogen ingezaaid met gras. Aan de zijkanten is Riet ingeplant. Deze legakkers van natuurlijke materialen gaven na een jaar al veel gewenste resultaten:

- de bagger werkte goed als bouwstof;
- er was geen nadelig effect op het watersysteem;
- de legakker kon al na 3 maanden gemaaid worden;
- er was goede rietontwikkeling op de legakker (met bescherming van gaas tegen ganzenvraat);
- 35 plantensoorten en diverse soorten vogels (waaronder de Snor).

Wel zijn er nog krimpscheuren door het indrogen, waardoor het beheer lastig is. De wilgentenen zullen onder water lang stand houden. De rietontwikkeling moet voor een stevige oever en een natuurlijk zicht zorgen. Er wordt nu 3 jaar gemonitord en daarna geëvalueerd of deze methode elders ingezet kan worden.

Legakker van wilgentenen (l) en dezelfde legakker na een jaar (r)

Grote karekiet te behouden in meren met een stabiel waterpeil?

Jan van der Winden (Jan van der Winden Ecology, research & consultancy)

Jan van der Winden

Gradiënt van Riettypen in Nederland

De Grote karekiet is van alle zangvogels het sterkst in aantal afgenomen. Dat komt vooral door een tekort aan nestplaatsen: voor zijn grote, zware nest heeft hij stevig riet nodig dat in diep water staat. Hij eet middelgrote insecten zoals libellen, die hij zoekt tussen het riet. Er zijn aanwijzingen dat de insectendichtheid is afgenomen door landbouwgiften. Tenslotte kan er onderweg, naar en van het overwinteringsgebied in Afrika, van alles gebeuren.

De afname van broedgebied van de Grote karekiet komt door:

- een tegennatuurlijk peilbeheer (daarom geen brede waterrietzones meer);
- het wegvallen van het getijdengebied in West-Nederland;
- riet maaien;
- beschoeiingen (waardoor riet niet meer het water in kan groeien en verdroging en verruiging optreden);
- begrazing door vooral Grauwe ganzen (eten jonge en oude stengels, dus hebben effect op bestaande en nieuwe rietkragen);
- successie (toename moerasbos/bomen, die schaduw geven en het riet laten verdwijnen);
- verstoring (zou lokaal een rol kunnen spelen).

Maatregelen die beheerders kunnen nemen zijn:

- bomen verwijderen (daardoor geen schaduw die rietgroei tegenhoudt en geen zitplaats voor predatoren);
- permanente rasters (liefst van metaalgaas) plaatsen tegen vraat (wel ruimte geven voor groei van riet aan de waterkant); soms is rasteren aan de oeverkant nodig (anders komen de ganzen er aan de achterkant in); in aanlegfases kan het nodig zijn om de bovenzijde af te schermen met linten om invliegen te voorkomen;
- verjagen van ganzen (is ook verplaatsen van het probleem).

Verder is het goed om te weten dat: riet geen helder water vereist, dat riet geen droogval nodig heeft (behalve voor kieming van zaden), dat riet ook in water uitlopers vormt, dat riet alleen op het land gemaaid moet worden (dus niet in het water), dat riet prima groeit op veenbodems, dat jong en oud riet begrasd kunnen worden en dat dikker en hoger (stromings)riet niet alleen gunstig is voor de Grote karekiet, maar ook voor de Woudaap, Snor en voor vissen en otters.

Het belang van bodemtypen en nutriënten voor riet in de Loosdrechtse Plassen

Jim de Fouw (Radboud Universiteit/Onderzoekscentrum B-Ware)

Jim de Fouw

Grote karekiet

Nest

Naar aanleiding van het 'Actieplan bedreigde vogels' zijn op diverse plaatsen maatregelen getroffen (zoals het plaatsen van rasters) om rietkragen te beschermen, als broedbiotoop voor onder andere de Grote karekiet en als belangrijk onderdeel van de doelstellingen van de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW). Hierdoor herstelt het waterriet zich weer. Toch wordt het waterriet op veel plaatsen niet zo hoog (slechts < 3 m) en zo dik (< 5 mm) en niet dicht genoeg als het zou moeten zijn als broedbiotoop voor de Grote karekiet. Daarom is in opdracht van Vogelbescherming Nederland in de Loosdrechtse Plassen door onderzoekscentrum B-ware een verkenning uitgevoerd naar 'de abiotische knelpunten voor het broedhabitat van de Grote karekiet'. In de zomer van 2018 is daar gekeken naar het bodemtype, de waterdynamiek, de kwaliteit van het riet (dikte, hoogte, dichtheid), de bodemchemie (nutriënten, organische stof), de waterdiepte, vraat, het talud en de vegetatie. Hieruit is gebleken dat:

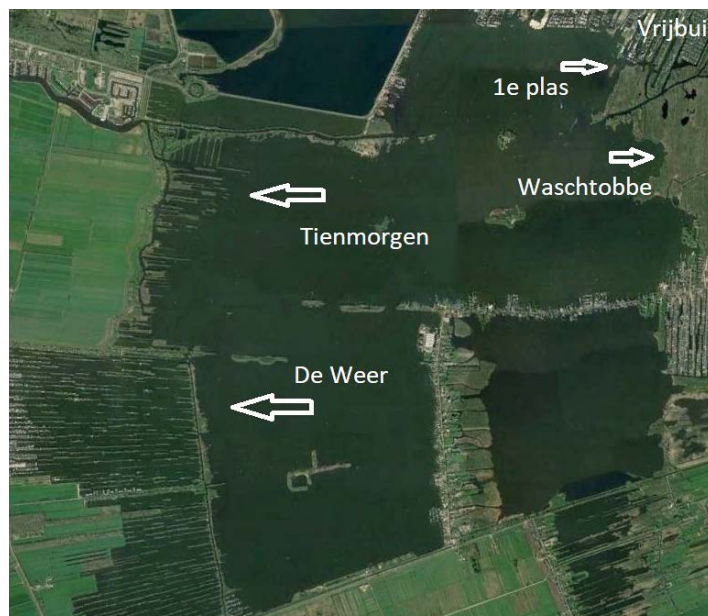
- het totaal-fosfor en totaal-anorganisch-stikstofgehalte toeneemt naarmate het organisch stofgehalte van de bodem hoger is;
- de veenbodems rijker zijn aan nutriënten dan de zandbodems, omdat ze een hoger organische stofgehalte hebben (vooral het totaal fosfor laat een sterk verband zien met de riet biomassa);
- de rietstengeldichtheid, dikte en hoogte van het riet daarom hoger is op veenbodems (maar helaas in veel gevallen te dun voor Grote karekiet);
- de waterbodems in de Loosdrechtse Plassen relatief arm zijn in vergelijking met waterbodems in de rest van Nederland;
- het riet van de Loosdrechtse Plassen een relatieve hoge N:P ratio heeft, wat duidt op een fosfor gebrek;
- vanaf 1970 het fosfor-gehalte van het oppervlaktewater van de Loosdrechtse Plassen is gedaald (zoals in veel Nederlandse wateren);
- het belang van nutriënten via het oppervlaktewater voor riet onduidelijk is;
- in een experimentele pilotstudie de vorming van waterwortels (op de stengelknopen) toeneemt bij nutriëntenrijk water;
- de biomassa riet hoger is bij meer waterwortels;
- riet met waterwortels nutriënten uit het water kan opnemen.

Geconcludeerd kan worden dat - naast belemmeringen zoals begrazing door herbivoren, dichte beschoeiingen, geen aflopende bodem en wel struik- en bosopslag - de suboptimale beschikbaarheid van nutriënten een belangrijk effect heeft op de groei van riet in de Loosdrechtse Plassen. Door een tekort aan nutriënten is het riet op veel plekken onvoldoende dicht, hoog en dik om geschikt te zijn voor de Grote karekiet. De locaties die wel geschikt zijn zullen actief beschermd moeten worden. Als de afname van nutriënten verder doorzet (dus minder N en P in het water) is het de vraag of het riet dat geschikt is voor grote karekieten (dus het stevige stromingsriet) zich gemakkelijk zal uitbreiden (waarschijnlijk niet, door voedseltekort).

Op grond van bovenstaande wordt aanbevolen dat:

- herinrichting vooral plaatsvindt op nutriëntenrijke bodems, zodat het riet hoog en dik kan worden;
- herstel en aanleg van rietkragen gepaard gaan met actieve beheersmaatregelen zoals het uitrasteren tegen vraat en het verwijderen van struik- en bosopslag.

Veldbezoek aan de Loosdrechtse Plassen

Overzichtskaart Loosdrechtse Plassen

Na de lunch vertrokken we vanaf De Vrijbouter in drie boten voor een vaarexcursie over de Loosdrechtse Plassen.

Rietkraag achter de Vrijbouter met bescherming tegen ganzen

Een net geeft bescherming tegen vraat en ruimte voor rietgroei

Allereerst voeren we over de 1e plas naar de rietkraag achter de Vrijbouter, waar de afgelopen jaren enkele grote karekieten hebben gebroed. Om de rietkraag te beschermen tegen vraat van ganzen en om het riet de ruimte te geven om te groeien, is er op ruime afstand een net voor de rietkraag aan paaltjes opgehangen. Het kan slap gaan hangen als er palen verzakken. Het is een permanente oplossing, want de ganzendichtheid is nog niet afgenomen in Loosdrecht.

De Waschtobbe, met laag riet door een tekort aan nutriënten

Vervolgens voeren we naar de Waschtobbe (zie ook de rechter foto op blz. 1). Op deze voormalige topplek van grote karekieten zijn afgetakelde rietkragen drie jaar beschermd tegen ganzenvraat. Hier was duidelijk het effect van de afname van nutriënten te zien: de rietkragen worden niet hoger dan 2 meter en de stengeldichtheid is laag. De helderheid van het water is ook niet wezenlijk toegenomen omdat er bagger in de waterkolom zweeft.

Daarna staken we de plassen over en onderweg bekeken we eiland De Hoek en Geitenkaai. Hier heeft Waternet vooroevers aangelegd om rietkragen te herstellen en groei van waterplanten op gang te brengen. Op de bodem is voedselrijke klei aangebracht, maar de rietgroei komt niet of matig op gang door ganzenvraat. Vooral bij eiland De Hoek was voor iedereen het effect van ganzenvraat zeer goed zichtbaar, omdat vrijwel uitsluitend de stengels van 2018 nog aanwezig waren en de nieuwe stengels afgebroken of afgegrasd waren.

Op weg naar de legakkers van het proefproject Legakkerherstel

Bij de Muyeveltsche Wetering bekeken we de aangelegde legakkers van het proefproject Legakkerherstel (zie de presentatie van Dineke Mulderij). Aan de randen waren nog duidelijk de wilgentenen van het frame te zien. Het jonge riet aan de rand van de legakker was hier door ganzen weggegeten (zie hieronder en de linker foto op blz. 1). Op de legakker groeit landriet en riet op vochtige bodems. De helling is steil (was een ontwerpeis) omdat de petgaten open moeten blijven. Het riet zou het water in kunnen groeien, maar dan zijn rasters nodig om het tegen vraat te beschermen. Dankzij de bagger is het daar voldoende voedselrijk voor hoog en dik riet.

Tenslotte voeren we langs De Weer en 't Weerhuisje en langs allerlei rietkragen met diverse beschoeiingen, variërend van netten, hekwerk, palen tot houten schotten. De keuze hierin is afhankelijk van het doel (inclusief de duur) en het budget.

De zijkant van de legakker, met als basis een frame van wilgentenen. Goed zichtbaar zijn de afgebroken en afgeknagde rietstengels.

In de discussies werd duidelijk dat je niet overal alles moet willen, dat je realistische doelen moet stellen en dat diversiteit belangrijk is. Om aan de natuurdoelen te voldoen, zijn er in wetlands nutriënten(fosfaat, stikstof)-rijke delen en voedselarme gebieden wenselijk, met daartussen voldoende overgangen. Er zijn dus in Natura 2000-gebieden zowel plekken nodig met hoog dicht Riet, Pitrus en Lisdodde (helder soortenrijk waterplantenrijk water, waar moerasvogels zoals Grote karekiet en Roerdomp geschikt leefgebied vinden), als ook plekken die armer van karakter zijn en waar bijvoorbeeld trilvenen kunnen ontstaan. Op de plekken met helder water, hoog riet en soortenrijke libellen- en visgemeenschappen (zeelt/ruisvoortype) overlappen doelen van Natura 2000 en KRW erg goed. Op plekken waar trilvenen wenselijk zijn kunnen beide doelen tot een dilemma leiden en is zonering nodig.

Meer informatie

Veldwerkplaats: 11 juli 2019 in GWV De Vrijbouter (Loosdrecht) en de Loosdrechtse Plassen

Sprekers: Nico Korporaal (Vogelbescherming), Dineke Mulderij (Provincie N-Holland), Jan van der Winden (Jan van der Winden Ecology, research & consultancy) en Jim de Fouw (Radboud Universiteit/Onderzoekscentrum B-Ware)

Relevante literatuur/info:

- Van Beusekom, R., 2015. Actieplan bedreigde vogels. uitgave Vogelbescherming Nederland, Zeist <https://assets.vogelbescherming.nl/docs/80aab5f8-69f5-4362-93d0-1423a6901ef0.pdf>
- Van der Winden, J., 2016. Herstel van rietkragen in de Vechtplassen voor de grote karekiet. Maatregelen om op korte termijn het habitat van de grote karekiet te verbeteren. Rapport 16.01, Jan van der Winden Ecology, Utrecht. <https://assets.vogelbescherming.nl/docs/f4a8cf23-69e8-4ea5-93f0-02f072be4838.pdf>
- Verstijnen, Y., F. Smolders & J. de Fouw, 2019. Het belang van bodemtypen en nutriënten voor riet in de Loosdrechtse Plassen. Verkenning van abiotische knelpunten voor het broedhabitat van de grote karekiet. In opdracht van Vogelbescherming Nederland. Rapportnummer: RP-18.039.19.8 <https://assets.vogelbescherming.nl/docs/dd1eced5-2d9d-483d-a113-07247507b3bc.pdf?ga=2.163562101.850648604.1566995183-311808293.1559568061>.
- www.natuurkennis.nl
- www.veldwerkplaatsen.nl

Beeld: Wanne Roetemeijer (foto's excursie)

Tekst: Cora de Leeuw

Vereniging van Bos- en Natuurterreineigenaren (VBNE)

Princenhof Park 7
3972 NG Driebergen
info@vbne.nl
www.vbne.nl

De veldwerkplaatsen worden in opdracht van de VBNE georganiseerd door Bureau Roetemeijer.

Veldwerkplaatsen

www.veldwerkplaatsen.nl
Contact: Wanne Roetemeijer, 0651 69 40 35

